

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПРОВІДНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКИХ НАВИЧОК ПІДЛІТКІВ

У статті на основі вивчення теоретичного і практичного матеріалу розкривається виховний і розвивальний потенціал театрального мистецтва. Розглянуто історичні передумови впровадження елементів театрального мистецтва у педагогічну практику. Обґрунтовується необхідність використання елементів театрального мистецтва в процесі вокального навчання підлітків. Розглядаються та аналізуються різні види театралізованих дійств, що можуть використовуватись у роботі з підлітками. Наприклад, дитячі опери М. Лисенка, М. Завалішиної, Д. Клебанова, музичні казки А. Філіпенка, В. Дяченка, театралізація народних пісень. На основі вивчення праць китайських науковців з'ясовано, що в шкільній практиці цієї країни досить популярними є театралізація музично-фольклорних обрядових свят, народних пісень в автентичному варіанті, елементів пекінської опери.

Ключові слова: вокальне навчання, виховний потенціал, дитяча опера, композитор, музична казка, підлітки, театральне мистецтво.

В статье на основе изучения теоретического и практического материала раскрывается воспитательный и развивающий потенциал театрального искусства. Рассмотрены исторические предпосылки внедрения элементов театрального искусства в педагогическую практику. Обосновывается необходимость использования элементов театрального искусства в процессе вокального обучения подростков. Рассматриваются и анализируются различные виды театрализованных действий, которые могут использоваться в работе с подростками. Например, детские оперы Н. Лысенко, Н. Завалишиной, Д. Клебанова, музыкальные сказки А. Филипенко, В. Дяченко, театрализация народных песен. На основе изучения трудов китайских ученых выяснено, что в школьной практике этой страны достаточно популярными являются театрализация музыкально-фольклорных обрядовых праздников, народных песен в автентичном варианте, использование элементов пекинской оперы.

Ключевые слова: вокальное обучение, воспитательный потенциал, детская опера, композитор, музыкальная сказка, подростки, театральное искусство.

The article based on the study of theoretical and practical material disclosed educational and developmental potential of theatre arts. Reviewed the

---

historical background of the introduction of elements of theatre arts in teaching practice. The necessity of implementing elements of theatre arts into the process of vocal learning of adolescents. Discusses and analyzes the various types of theatrical performances that can be used in work with adolescents. For example, children's operas N. Lysenko, N. Zavalishina, D. Klebanov, musical tales of A. Filipenko, V. Dyachenko, staging folk songs. Based on the study of the works of Chinese scientists found that in school practice of this country are quite popular theatrical musical and folkloric ritual feasts, folk songs in an authentic form, the elements of Peking Opera. In the process of vocal learning students need to consider the close relationship between music and spoken language, as well as the vital elements of vocal activity – a variety of intonations and melodies of language that contribute to the creation of stage art and music, performing arts.

Key words: *vocal training, educational potential, children's opera, composer, musical tale, teenagers, performing arts.*

Однією з провідних тенденцій освітньої реформи Китаю є посилення уваги до предметів гуманітарного циклу, здатних забезпечити формування культурно-розвинутої особистості підлітків у процесі творчої співпраці на уроках музичного мистецтва. З цих позицій особливої уваги потребує вокальне навчання дітей підліткового віку на основі використання кращих музично-педагогічних досягнень різних країн. Проблема впровадження елементів театрального мистецтва у виховний процес була в центрі уваги зарубіжних науковців ще з давніх часів (Есхіл, Софокл, М. Квінтіліан, Я. Коменський, Г. Сковорода). У радянські часи нею опікувались В. Абрамян, В. Верховинець, Д. Кабалевський, В. Сухомлинський та ін. В останні десятиліття виконано низку досліджень з даної проблематики (І. Барановська, І. Зязюн, Є. Карпенко, О. Лавриненко, К. Леонгарда, Н. Миропольська, Т. Пеня, О. Печерська та ін.). Проте можливості використання елементів театрального мистецтва в практику вокальної підготовки підлітків доки вивчені недостатньо.

Мета статті – обґрунтувати розвивальні і виховні можливості використання елементів театрального мистецтва в практиці вокальної підготовки підлітків.

Аналіз практики вокального навчання підлітків дозволив з'ясувати, що цей процес відбуватиметься успішніше за умови впровадження у процес вокального навчання елементів театрального мистецтва. Витоки даної проблеми мають давню історію. Про виховний вплив на дітей засобів театрального мистецтва наголошується в роботі Я. Коменського «Велика дидактика». Елементи театрального мистецтва широко використовувалась на теренах України ще XVII сторіччя: у Києво-Могилянській академії, колегіумах, монастирських та братських школах. Вважалося, що хоровий спів та участь учнів у театралізованих постановках додасть їм впевненості,

стане гарним досвідом виступів перед публікою, буде поштовхом для розвитку виконавських умінь і навичок. Театралізовані діалоги застосовували у своїй педагогічній діяльності Г. Сковорода, В. Сухомлинський, О. Макаренко.

Сучасних науковців все більше цікавить проблема використання дитячих опер, обробок народних пісень, дитячих пісень та театральних композицій українських композиторів в музично-естетичному вихованні школярів. За останні роки проведено значну дослідницьку роботу в даній галузі. На увагу заслуговують роботи І. Барановської, Є. Карпенко, Л. Мартинюк, О. Печерської та ін. в яких відзначено, що дитяча опера дозволяє вдумливо і грамотно вводити дітей в складний світ «дорослого» мистецтва. «Увійти в цей світ вміли корифеї мистецтва і педагоги – Пушкін та Ушинський, Корчак і Тувім, Макаренко і Маршак. Для дітей створювали музику Шуман і Чайковський, Бізе і Лядов» [1, с. 5].

Не залишились осторонь і українські композитори. Відомими є опери М. Лисенка «Коза – дєреза», «Пан Коцький», «Зима і Весна», Д. Клебанова «Лелеченя», В. Кирейко «Лісова пісня». А.Філіпенка «У зеленому саду», М. Завалішиної «Якщо друзі є», Р. Бойка «Пісенька в лісі»; музика В. Борисова до дитячих театральних вистав «Ялинка», «Чарівна калоша», «Проба» та І. Ковача «Зайка-заснайка», «Альонушка і солдат», «Кульбаба», «Казка про хороброго Кіківля», «Весело взимку» та ін.

Музикознавці поділяють дитячі опери на два види: перший – діти можуть виконувати самі; другий – слухати (опери написані для постановок в професійному театрі). Музично-драматичні твори для виконання дітьми диференціюються також за рівнем складності. Серед них є більш розгорнуті музичні інсценіровки, є опери-ігри для дошкільнят і молодших школярів, є більш об'ємні опери, здатні об'єднати дітей різного шкільного віку – від молодших до старших [5, с. 179]. Першою сходинкою на шляху до сприйняття і виконання дитячої опери може стати, досить популярний серед молоді такий вид музичної вистави як народна казка з музикою, що доступна для самостійного вивчення та виконання підлітками. Взагалі казка – улюблений літературний жанр дітей різного шкільного віку. Їх приваблюють і незвичайні казкові сюжети, і яскраві образи. Лаконічні формою, цікаві змістом, казки без зайвого дидактизму й нотацій сприяють вихованню моральних рис учнів.

На думку Е. Карпенко, «дитяча опера – жанр специфічний, який наближається до мюзиклу. Участь у її постановці активно й різнобічно розвиває дітей завдяки синтетичній природі такої вистави: тут задіяні спів, акторська гра, виразне читання (більшість дитячих опер містять розмовні діалоги), танець». На переконання дослідниці, цінність оперних вистав полягає в живому спілкуванні виконавців і слухачів, адже діти в залі зазвичай емоційно реагують на те, що відбувається на сцені й не залишають байдужими юних акторів. «Розуміючи умовність того, що

відбувається, і домислюючи, придумуючи по ходу вистави те, що було недосказано в лібрето, діти стають активними учасниками творчого процесу» [6, с. 44].

Науковці вважають, що в українській музиці для дітей, як народній, так і сучасній авторській, широко відображене життя дитини, її емоційний світ, ставлення до навколишнього світу, народних звичаїв та повір'їв. Для прикладу розглянемо дитячі опери М. Лисенка «Коза – дездема», «Пан Коцький», «Зима і Весна», які вирізняють щирість і виразність музичної мови, життєвість та реалістичність образів, що пов'язані з українським пісенно-танцювальним фольклором.

Не вдаючись до безпосереднього цитування фольклорних джерел, М. Лисенко характерними поспівками, інтонаційно-ритмічними зворотами, поліфонічними прийомами, ладовим строем української ліричної пісні, думи, танцювальної пісенності, тонко розкриває характери своїх героїв. Народно-пісенні ритмо-інтонації пронизують майже всі вокальні партії опер «Коза – Дездема» і «Пан Коцький». Так, пісня Вовка із цієї ж опери - на мотив народної пісні «Ой, під вишнею», пісня Рака із опери «Коза-Дездема» написана на мотив української народної пісні «І шумить і гуде». Яскравість образних характеристик, простота і виразність мелодійної лінії дозволяє уявити і відчути кожен дійову особу, невимушеність і динамічність музичного супроводу опери сприяє артистичному вокальному виконанню.

Цікавою і доступною для виконання підлітками є опера «Зима і Весна», яка знайомить із народними обрядами проводів зими та зустрічі весни. Музична мова опера близька до веснянок, а пісня «А вже весна, а вже красна» звучить як гімн красуні-весні. Взагалі, лейтмотиви музичних образів дуже контрастні, що досягається використанням не тільки різних народних мелодій, але й характером музичного тематизму, його інтонаційними особливостями. Зображувальний ефект створює незвичайний рух мелодій (як у вокальній партії так і оркестровій), яка є не складною для вокального виконання, але вимагає артистичності та емоційної насиченості. За визначенням Л. Мартинюк, Микола Лисенко «глибоко усвідомлюючи високу «місію» музичного фольклору у вокальному навчанні підростаючого покоління, дотримувався принципу визначальної ролі народної пісні в становленні та налагодженні системи музичного виховання дітей. Як талановитий музикант-педагог він прагнув до максимального її використання в педагогічній діяльності» [7, с. 19]. Отже, музична мова дитячих опер композитора є глибоко народною, вирізняється простотою і ясністю, художньою визначеністю виразальних засобів.

За останні роки проведено значну дослідницьку роботу в даному напрямку. На увагу заслуговують роботи І. Барановської, Є. Карпенко, Л. Мартинюк, Е. Печерської та ін. Вчені-педагоги наголошують на великому виховному потенціалі дитячих опер, казкових сюжетів що передбачає не тільки формування вокальних умінь і навичок, але й

розвиток у школярів потреби і бажання вносити гуманне, творче начало в усі сфери музичного життя, адже «через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає формою духовного життя дитини, засобом відбиття думок і почуттів» [5].

Оригінальні методичні розробки з використання казкових сюжетів на уроках музики представлено О. Печерською. До вивчення на уроках музики автор пропонує оперу М. Лисенка «Пан Коцький», Р. Бойка «Пісенька в лісі», М. Завалішиної «Якщо друзі є», А. Філіпенка «У зеленому саду», М. Мінкова «Де ж Сонечко живе?», В. Дьяченка «Казка про флюгер» та інші. Автор вважає, що «поєднуючи в собі виховні можливості різних видів мистецтва, дитяча опера, є ефективним засобом вокального розвитку школярів» [7, с. 123].

Серед надзвичайно цікавих робіт необхідно відзначити оперу харківського композитора Д. Клебанова «Лелеченя», яку вирізняє доступність, яскравість та емоційність музики, виразність образних характеристик, підкреслена барвистою блискучою інструментовкою. За визначенням І. Золотовицької «Музична мова твору спирається на пісенно-танцювальне начало. Інтенаційна виразність поєднується з чіткістю й суворістю ритмічного малюнка. Користуючись простими засобами, Д. Клебанов зумів створити рельєфні музичні характеристики персонажів» [3, с. 12], що на наш погляд, дозволяє включати оперу «Лелеченя» в репертуарний план вокального навчання підлітків.

На думку багатьох педагогів та методистів вивчення однієї опери потребує багато часу. Проте, цей процес дуже захоплює дітей. Вони порівнюють вивчення опери з телесеріалами, тобто від уроку до уроку музика захоплює їх все більше і більше, в них постійно присутній інтерес до того, що буде далі. Спочатку, слухаючи музичний твір, учні емоційно проживають життя кожного героя, ставлять себе на його місце, роздумують над діями і вчинками персонажів і тим самим моделюють власне бачення і виконання оперної партії. Тому, перед викладачем вокалу стоїть завдання – не просто навчити дітей передати сюжет опери, але й розкрити самий глибокий шар музичного спектаклю – інтонаційно-змістовий, адже інтонація – основа вокальної виразності і змісту оперної партії. Завдяки інтонації розкривається жанровий підтекст твору, тобто все, що композитор не зміг сказати «прямим текстом», можна прочитати в інтонаційному змісті. Тому, багато оперних творів будуються на лейттемах, лейтмотивах і навіть лейтінтонаціях, які є квінтесенцією музичного змісту. Навчити підлітка «зчитувати» інтонаційну інформацію, слухати, розуміти її і тим самим підняти престиж оперного мистецтва в суспільстві і молодіжному середовищі – головне завдання педагога-вокаліста.

Включення у вокальну підготовку елементів театрального мистецтва є традиційним для музичного виховання у КНР. Докладно це розглянуто у дисертаційних дослідженнях молодих китайських науковців У Іфан та Ван

Лей. На думку У Іфана, акцентуація національної основи педагогіки взагалі, передбачає використання на уроках музичного мистецтва музичного фольклору, народної художньої творчості, елементів народного театру. Це пояснюється тим, що вчитель музики за «статусом своєї діяльності виходить за межі виключно уроків музики у більш широке соціокультурне середовище» [9, с. 7]. Тому на уроках в школах Китаю використовується театралізація музично-фольклорних обрядових свят, народних пісень в автентичному варіанті, елементів пекінської опери. Що стосується останнього, з метою підтримки національних культурних традицій і залучення до них молоді, в школі Китаю упроваджені уроки пекінської опери, що відрізняється особливим художнім синтезом, співом, символічністю мови, використанням бойових мистецтв «дао». І головне, «кажучи про синтетичність пекінської опери як жанру, слід вказати, що у не є чотири художні стихії: «цанг», «нян», «зуо», «дао», які роблять цей вид мистецтва найбільш інтегрованим». З точки зору навчання вокалу, то пекінська опера містить величезний потенціал для вокального розвитку дітей, адже дозволяє формувати акторське амплуа, розвивати співацький діапазон (від двох до трьох октав), виховувати різні манери співу (дань-стара і дань). Все вищесказане, на думку автора, підтверджує доцільність впровадження елементів театрального мистецтва в практику вокального навчання школярів.

У дисертаційному дослідженні Ван Лей, присвяченому формуванню вокально-сценічної майстерності наголошується, що її формування необхідно здійснювати, спираючись на теорію К. Леонгарда про три стимулюючі елементи прояву артистичної натури, а саме: емоційну збудливість, демонстративні риси характеру, інтровертність. Автор акцентує увагу на тому, що вокальна підготовка у Китаї щільно пов'язана з музичним театром, який об'єднує в собі сольне виконання, діалог, пластичне інтонування, акробатику та вправи з військового мистецтва, які органічно поєднуються майстерно виписаним текстом і технікою його втілення. У процесі вокального навчання школярів необхідно враховувати тісний взаємозв'язок між національним мелосом і розмовною мовою, а також найважливіші елементи вокально-сценічної діяльності – різноманітність інтонацій та мовних наспівів, що сприяють створенню сценічного художньо-музичного образу. Взагалі, зазначає Ван Лей, «спектакль класичного китайського музичного театру є складним й дуже струнким художнім дійством. У ньому все підпорядковано єдиному ритму руху: музика, речитатив, танець, міміка, симфонія фарб. Велику роль у створенні виразного вокально-сценічного образу в китайському музичному театрі відіграють також маски» [2, с. 5]. Підсумовуючи вищезазначене, наголосимо, що провідні китайські педагоги Лю Юань Пін, Хоу Фан, Чжан Чаянь Го, Чжан Цзянь Го, Юй Ісюан, що робота у вокальному класі вимагає індивідуального підходу, урахування інтонаційних особливостей

китайського мелосу, та розвитку особливих навичок артистів пекінської опери – спів під час руху та читання віршів на розспів.

Підсумовуючи сказане констатуємо, що введення елементів театрального мистецтва у процес вокального навчання підлітків володіє унікальними можливостями для їх естетичного, загально-музичного і виконавського розвитку. При цьому, вчителю необхідно володіти всім спектром музично-педагогічних здобутків, адже від його художньо-естетичних смаків і поглядів, залежить успішність розвитку виконавських умінь учнів підліткового віку. Варто зазначити, що розглянута проблема потребує подальшого вивчення у таких напрямках: розроблення інноваційних методик вокального навчання підлітків; вивчення зарубіжного досвіду використання елементів театрального мистецтва у навчальній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блок В. Музыка С. Прокофьева для детей / В. Блок. – М. : «Музыка», 1989. – 78 с.
2. Ван Лей Формування вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики: автореф. ...на здоб. канд. пед. наук / Ван Лей. – К., 2010. – 20 с.
3. Золотовицька І. Л. Д. Клебанов / І. Л. Золотовицька. – К. : «Музична Україна», 1980. – 44 с.
4. Кабалевский Д. Б. Композитор и музыка для детей : Прекрасное побуждает доброе. / Д. Б. Кабалевский. – М. : Сов.комп, 1976. – 59 с.
5. Михайловская Н. Музыка и дети / Н. Г. Михайловская. – М. : Советский композитор, 1977. – 259 с.
6. Карпенко Є., Карпенко Н. Дитяча опера як засіб естетичного виховання / Є. Карпенко, Н. Карпенко. // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 4. – С. 40–44.
7. Мартинюк Л. В. Використання обробок календарно-обрядових пісень Миколи Лисенка в роботі з молодшими школярами в дитячому музичному театрі / Л. В. Мартинюк // Теорія і методика мистецької освіти. – Вип. 5. – К. : НПУ, 2004. – С. 197–204.
8. Печерська Є. Уроки музики в початкових класах / Є. П. Печерська. – К. : Либідь, 2001. – 270 с.
9. У Іфан. Этнокультурный компонент в профессиональной подготовке учителей музыки в Китае и Украине / У. Ифан // Теорія и методика мистецької освіти. – К. : НПУ, 2009. – Вип. 7 (12) – С. 122–128.